

หัวข้อที่ ๑๔

การสร้างความคิดนามธรรม(abstraction)ในวัฒนธรรมไทย (ตอนที่ ๑)

อาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์

ภาควิชาสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา

คณะสังคมศาสตร์, มช.

อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์

ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะมนุษยศาสตร์, มช.

๑) การสร้างความคิดนามธรรมหรือที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า abstraction มีความสำคัญในทุกวัฒนธรรม เพราะโดยอาศัยการสร้างความคิดนามธรรมนี้ มนุษย์ก็จะสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่อยู่รอบตัว กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือการสร้างความคิดนามธรรมเป็นรากฐานของโลกทัศน์ของคนในแต่ละวัฒนธรรม ก่อนที่จะกล่าวถึงการสร้างความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมไทย ควรทำความเข้าใจร่วมกันเสียก่อนว่าความคิดนามธรรมนี้คืออะไร

๒) ขอให้สังเกตความแตกต่างระหว่างคำที่เราเรียก "ข้าง-ม้า-จัว-ควาย" กับคำที่เราเรียกว่า "สัตว์" ข้างม้าจัวควายเป็นคำเรียกสัตว์ประเภทต่างๆ มีความเฉพาะเจาะจงเป็นรูปธรรม เราอาจจับต้องข้างหรือม้าหรือจัวหรือควายได้ แต่สัตว์เป็นคำรวม จะหมายถึงข้างก็ใช่ แต่ไม่ใช่ข้างอย่างเดียว จะหมายถึงม้าก็ใช่ แต่ไม่ใช่ม้าอย่างเดียว สัตว์จึงเป็นสภาวะอันหนึ่ง ไม่ได้มีอยู่ในธรรมชาติ เป็นสิ่งที่เรากำหนดขึ้นว่าจะอะไรก็ตาม มีคุณสมบัติตรงตามสภาวะอย่างนี้แล้ว เราก็เรียกว่าสัตว์ ก้อนหิน, ต้นไม้, ลำธารไม่มีคุณสมบัติของสภาวะอันนี้ เราจึงไม่เรียกว่าสัตว์

เราอาจกล่าวได้ว่า ข้าง-ม้า-จัว-ควาย เป็นปรากฏการณ์รูปธรรม มีอยู่แล้วในธรรมชาติหรือความเป็นจริง ใครๆ ก็สามารถสังเกตเห็นได้ แต่สัตว์ไม่ใช่ปรากฏการณ์รูปธรรม เป็นความคิดนามธรรมที่เราสร้างขึ้นเพื่อรวมเอาปรากฏการณ์รูปธรรมที่แตกต่างกันไว้ในกลุ่มเดียวกัน ถ้าเราพบตัวอะไรใหม่ที่ไม่เคยเห็นมาก่อนเช่นไดโนเสาร์ เราก็จัดมันไว้ในกลุ่มของความคิดนามธรรมว่า "สัตว์" ในทำนองเดียวกันมีปรากฏการณ์รูปธรรมทางการเมืองและสังคมซึ่งเราเรียกว่า "ปฏิวัติ" เช่น การปฏิวัติฝรั่งเศส, การปฏิวัติของจีน, การปฏิวัติอันรุ่งโรจน์ของอังกฤษ ฯลฯ ซึ่งแต่ละอย่างนั้นหาได้มีความเหมือนกันไปทุกอย่างไม่ แต่เราก็สร้างความคิดนามธรรมขึ้นเพื่อครอบคลุมปรากฏการณ์ทำนองอย่างนี้ไว้ด้วยกัน และเรียกว่าการ"ปฏิวัติ" ฉะนั้นการ "ปฏิวัติ" จึง

เป็นความคิดนามธรรม ที่สร้างขึ้นมาจากประสบการณ์จริงของมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายกันมาก

๓) จะเห็นได้ว่าการสร้างความคิดนามธรรมก็คือการเปลี่ยนระดับของการมองปรากฏการณ์รูปธรรม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะเจาะจง เฉพาะตัวไม่มีความหมายต่อปรากฏการณ์อื่นให้กลายเป็นหลักการกว้างๆ ที่ไม่เฉพาะเจาะจง และสามารถใช้กับปรากฏการณ์รูปธรรมอื่นๆ ได้อีกมาก เช่น ความรู้สึกผูกพันระหว่างนายดำกับ น.ส.แดง, นายขาวกับน.ส.เขียว เป็นปรากฏการณ์รูปธรรมที่ไม่เหมือนกันที่เดี๋ยวนัก แต่มีสภาวะบางอย่างที่เราเห็นว่าเหมือนกันและรวมเรียกปรากฏการณ์รูปธรรมเช่นนี้ว่า "ความรัก" อันเป็นความคิดนามธรรมที่เราสร้างขึ้น และสามารถเอาไปอธิบายความผูกพันทำนองนี้ของคนคู่อื่นได้ทั่วไปหมด เป็นสภาวะที่ไม่เฉพาะเจาะจงว่าเป็นของคู่ใดคู่หนึ่ง

๔) หากเข้าใจการสร้างความคิดนามธรรมตามนี้ได้ ก็จะได้เห็นว่าคนในทุกวัฒนธรรมย่อมต้องสร้างความคิดนามธรรมขึ้นทั้งสิ้น เพราะเราไม่สามารถเข้าใจสรรพสิ่งรอบตัวเราได้โดยไม่เปลี่ยนระดับของปรากฏการณ์รูปธรรมให้กลายเป็นความคิดนามธรรม แม้แต่จะพูดสื่อสารกันโดยไม่ใช้คำที่เป็นความคิดนามธรรมเลยก็ไม่สามารถทำได้เสียแล้ว แต่ปัญหาอยู่ที่ว่า คนในแต่ละวัฒนธรรมมีวิธีการสร้างความคิดนามธรรมแตกต่างกัน เพราะประสบการณ์, วิถีชีวิต, ค่านิยม, และพื้นฐานความคิดในแต่ละวัฒนธรรมแตกต่างกัน เช่นถ้าพูดถึงรัฐธรรมนูญ ฝรั่งเศสจะนึกถึงองค์ประกอบของรัฐและการแบ่งปันอำนาจระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น ทั้งที่ตราไว้เป็นกฎหมายและไม่ได้ตราไว้เป็นกฎหมาย แต่คนไทยจะนึกถึงตัวบัญญัติที่ตราไว้เป็นกฎหมายมากกว่าตัวองค์ประกอบจริงๆ ของรัฐ

๕) นักศึกษาอาจเคยได้ยินคนสมัยใหม่ที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกกล่าวว่า คนไทยไม่ชำนาญในการสร้างความคิดเชิงนามธรรม ส่วนใหญ่ของคำหรือแนวคิดที่เป็นนามธรรมเรามักรับเอามาจากตะวันตก หรือสร้างคำของไทยสมัยใหม่ขึ้นแทนคำในภาษาอังกฤษ เช่นคำว่ารัฐ, ความเร่ง, เป็นต้น

และเพราะเหตุที่ไปคิดว่าคนไทยไม่มีการสร้างความคิดนามธรรม บางครั้งจึงเห็นว่าคนไทยไม่รู้จักความคิดเชิงปรัชญา หรือวรรณคดีไทยก็ตื่นเขินเพราะไม่สามารถพูดถึงอะไรในเชิงนามธรรมได้ ความรู้ของไทยก็ไม่มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์เพราะขาดรากฐานทางนามธรรมที่จะอธิบายปรากฏการณ์อย่างเดียวกันได้ทั่วไป

๖) แต่จริงหรือที่ว่าคนไทยคิดอะไรเชิงนามธรรมไม่เป็น และศิลปะวรรณคดีของไทยขาดความลุ่มลึกในเชิงปรัชญา ตลอดจนความรู้ของไทยที่ตกทอดมาแต่อดีตนั้นไม่มีประโยชน์เทียบได้กับวิทยาศาสตร์ หรือจะเป็นเพราะผู้พูดเช่นนี้ไม่เข้าใจวิถีคิดในเชิงนามธรรมแบบไทย จึงทำให้มองไม่เห็นความลุ่มลึกในศิลปะวรรณคดีไทย และภูมิปัญญาไทยเอาเลย

๗) แต่ดังที่กล่าวแล้วว่าไม่มีวัฒนธรรมใดที่ไม่สร้างความคิดนามธรรมขึ้น เพียงแต่ว่าการสร้างความคิดนามธรรมของไทยนั้นแตกต่างจากตะวันตก ซึ่งถูกใช้เป็นบรรทัดฐานเดียวของการสร้างความคิดนามธรรม ฉะนั้นจึงควรทำความเข้าใจการสร้างความคิดนามธรรมของไทย

ก่อนอื่นเราจำเป็นต้องกล่าวถึงการสร้างความคิดนามธรรมของตะวันตก ซึ่งมักถูกใช้เป็นบรรทัดฐานเสียก่อน เพื่อการเปรียบเทียบกับการสร้างความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมไทยได้ชัดเจน

๘) การสร้างความคิดนามธรรมของตะวันตกดังที่รู้จักกันในทุกวันนี้ เป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์ตะวันตกในช่วงระยะเวลาประมาณ ๒๐๐ ปีมานี้เอง ก่อนหน้านี้ขึ้นไปการสร้างความคิดนามธรรมในโลกตะวันตกก็ไม่เหมือนกับที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

อิทธิพลสำคัญสองอย่างที่ไปกำหนดการสร้างความคิดนามธรรมของตะวันตกก็คือ

๑) วิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ นั่นก็คือเลือกเอาปรากฏการณ์รูปธรรมกลุ่มหนึ่งที่สามารถศึกษาได้ด้วยประสาทสัมผัส แล้วค้นหา "กฎเกณฑ์" หรือความคิดนามธรรมที่อธิบาย หรือครอบคลุมปรากฏการณ์รูปธรรมเฉพาะกลุ่มนี้ เป็นต้นว่ากฎแห่งแรงโน้มถ่วงคือความคิดนามธรรมที่อธิบายการเคลื่อนที่ของเทหวัตถุต่างๆ โดยอาศัยปรากฏการณ์รูปธรรมที่ศึกษาได้ด้วยประสาทสัมผัส เช่น น้ำหนัก, มวล, ความเร่ง, แรงที่มากกระทำ ฯลฯ แต่ตัดเอาปรากฏการณ์รูปธรรมที่ไม่สามารถใช้ประสาทสัมผัสศึกษาออกไปหมดเช่นผี, ใจคน, พลังจิต, พระเจ้า ฯลฯ

วิถีคิดเช่นนี้เป็นวิถีคิดที่มีพลังอธิบายอย่างสูง แต่มีข้อบกพร่องที่จำเป็นจะต้องแบ่งขอยปรากฏการณ์รูปธรรมออกเป็นส่วนๆ ที่ไม่สัมพันธ์กัน และต้องละเลยปรากฏการณ์รูปธรรมอีกมากที่ไม่สามารถศึกษาได้ด้วยวิธีข้างตวงวัด หรือใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้า

๙) อิทธิพลของวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์อย่างหนึ่งที่มีต่อการสร้างความคิดนามธรรมของตะวันตกก็คือ มักจะจำกัดปรากฏการณ์รูปธรรมให้แคบลงเหลือเพียงสิ่งที่สามารถใช้ประสาทสัมผัสศึกษาเรียนรู้ได้ และตัดส่วนอื่นๆ ที่ไม่อาจใช้ประสาทสัมผัสได้ออกไปหมด ถือว่าวัดไม่ได้บ้าง, ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงบ้าง หรือถึงขนาดที่เชื่อว่าไม่มีอยู่จริงบ้าง การสร้างความคิดนามธรรมของโลกตะวันตกในสมัยใหม่จึงมักจะมีลักษณะลดความเป็นจริงให้เหลือแคบๆ

เพื่อจะเข้าใจประเด็นนี้ได้ง่ายขึ้น จะขอยกตัวอย่างจากวิชาการแพทย์แผนตะวันตกและแพทย์แผนไทยเปรียบเทียบกัน ในการแพทย์แผนตะวันตก ความเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดขึ้นจากเชื้อโรคหรือการทำงานผิดปกติของอวัยวะในร่างกาย ฉะนั้นการรักษาก็จะมุ่งไปที่การปราบเชื้อโรคหรือการปรับให้อวัยวะทำงานได้ตามปกติ ในการแพทย์แผนไทยความเจ็บไข้ได้ป่วยมีสาเหตุซับซ้อนกว่านั้นมากนัก ฤดูกาล, อาหาร, จิตใจ, ฝัน, เพื่อนบ้าน, ชุมชน, เครือญาติ, ความเปลี่ยนแปลงในชีวิต ฯลฯ ก็อาจมีผลต่อสมดุลระหว่างธาตุทั้งสี่ในร่างกายมนุษย์ได้ ฉะนั้นการรักษาจึงหลากหลายวิธีและละเอียดอ่อนกว่ากันมาก บางครั้งก็อาจต้องปรับร่างกายให้เกิดความสมดุลของธาตุทั้งสี่ บางครั้งก็อาจต้องขับไล่ผี, บางครั้งก็ต้องอาศัยพิธีกรรมเพื่อจะปรับความสัมพันธ์ของผู้ป่วยกับเพื่อนบ้าน, เครือญาติ, ชุมชน, ผีบรรพบุรุษ ฯลฯ

ความแตกต่างตรงนี้เกิดจากการสร้างความคิดนามธรรมที่ต่างกัน ในการแพทย์แผนตะวันตกลดปรากฏการณ์รูปธรรมให้เหลือเพียงเรื่องของเชื้อโรคและการทำงานของอวัยวะในร่างกาย ส่วนในการแพทย์แผนไทยรวมเอาปรากฏการณ์รูปธรรมทั้งหมดในชีวิตจริงของคนเข้ามาไว้ด้วย ฉะนั้น"ความเจ็บไข้"ซึ่งเป็นความคิดนามธรรมของไทยและฝรั่งจึงต่างกันอย่างมาก

๑๐) ๒) อิทธิพลอีกอย่างหนึ่งที่มีต่อการสร้างความคิดนามธรรมของตะวันตกคือการถือเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง โลกของฝรั่งเป็นโลกที่มีมนุษย์อยู่ตรงกลาง มีสถานะสูงสุด สิ่งอื่นๆ ลดหล่นกันลงไป ตามแต่จะมีประโยชน์ต่อมนุษย์มากหรือน้อยเพียงใด ตรงกันข้ามกับความคิดของไทย ที่เห็นมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เช่นคำว่าสัตว์ในภาษาไทยนั้นใช้มาแต่โบราณให้รวมถึงคนด้วย แต่ฝรั่งใช้คำว่าสัตว์ให้รวมถึงคนเมื่อศึกษาชีววิทยาในสมัยใหม่นั้นเท่านั้น มนุษย์ในความคิดของคนไทยจึงมีสถานะที่เท่าเทียมกับสิ่งอื่นๆ เพราะเคยเวียนว่ายตายเกิดกันมาในชีวิตรูปอื่นทั้งสิ้น เมื่อคนไทย

และฝรั่งสร้างความคิดนามธรรมเรื่อง"การปกครอง" ต่างคิดไม่เหมือนกัน ฝรั่งมองผลของการปกครองว่าเกิดอะไรแก่มนุษย์ แต่คนไทยมองผลของการปกครองรวมไปถึงเรื่องอื่นๆ ด้วย เช่นธรรมชาติเป็นปรกติหรือไม่ พระเจ้าแผ่นดินที่ไม่ดีตามความเชื่อของคนไทยโบราณ ทำให้ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล และเกิด"อุบาทวี"ต่างๆ ขึ้นในบ้านเมือง เช่น สัตว์ออกลูกพิกลพิการผิดธรรมชาติ, พระพุทธรูปสำคัญมีน้ำพระเนตรไหล ฯลฯ ฝรั่งมองธรรมชาติเหมือนเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องเข้าไปยึดครองและควบคุมเพื่อใช้ประโยชน์ คนไทยมองธรรมชาติว่าเราจะแทรกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของมันได้อย่างไร

๑๑) การสร้างความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมไทยนั้น อาศัยหลักที่อาจกล่าวกว้างๆ ได้ก็คือ คนไทยมองปรากฏการณ์รูปธรรมที่หลากหลายต่างๆ ว่าสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างกว้างขวางมาก ไม่ค่อยแยกปรากฏการณ์รูปธรรมออกเป็นส่วนๆ แม้แต่บุคคลคนไทยก็ไม่ค่อยมองในฐานะเป็นปัจเจกบุคคล หากจะนิยามบุคคลจากความสัมพันธ์ของเขากับบุคคลอื่นอีกทีหนึ่ง เช่น หากถามว่าเขาคือใคร เขาก็ไม่ตอบว่าเขาชื่ออะไร แต่จะตอบว่าเขาเป็นลูกใคร, เป็นคนบ้านไหน, มีปู่ย่าตายายเป็นใคร, หรือมีตำแหน่งและยศฐาบรรดาศักดิ์อะไร

ความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์รูปธรรมเหล่านี้คนไทยมองว่าตั้งอยู่บนฐานของศีลธรรม การนิยามบุคคลโดยเอาไปสัมพันธ์กับคนอื่นก็คือการย้ำถึงความสำคัญของความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งถูกกำกับด้วยศีลธรรมที่คนไทยนับถือ เช่นการเคารพในฐานะตามระบบเครือญาติ หรือการเคารพฐานะทางสังคมของกันและกัน

๑๒) ศีลธรรมซึ่งเป็นฐานของความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์รูปธรรมต่างๆ นี้ อาจเป็นศีลธรรมของพระพุทธศาสนา หรือของระบบความเชื่อที่มีมาก่อนจะรับนับถือพุทธศาสนาก็ได้ และในสมัยปัจจุบันก็อาจถูกกระทบจากระบบคุณค่าที่ถูกนำเข้ามาจากประเทศตะวันตกก็ได้ ศีลธรรมเหล่านี้ปะปนกันอย่างแยกไม่ค้อยออก และอาจก่อให้เกิดความสับสนได้ในบางกรณี

๑๓) ศีลธรรมที่มีอิทธิพลอย่างมากในการกำหนดความสัมพันธ์ของบุคคลในวัฒนธรรมไทยคือเรื่องของกฎแห่งกรรมในพุทธศาสนา หรือเรื่องของบาปบุญคุณโทษนั่นเอง เพราะแต่ละบุคคลต่างก็สั่งสมบาป-บุญกันมาหลายต่อหลายชาติในอดีต ทำให้เกิดสถานะที่ไม่เท่าเทียมกันในปัจจุบัน เรื่องของผีและเทพารักษ์ก็เป็น "ศีลธรรม" อีก

อย่างหนึ่งที่มีความสำคัญในการสร้างความคิดนามธรรมขึ้นจากปรากฏการณ์รูปธรรม การดำรงอยู่ของสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้าน, เรือ, ป่า, แหล่งน้ำ, ไม้ใหญ่, ภูเขา, ฯลฯ ล้วนมีผีหรือเทพารักษ์คุ้มครองปกปักรักษาอยู่ทั้งสิ้น ความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งเหล่านั้นก็ต้องเป็นไปโดยความเคารพต่อผีและเทพารักษ์ที่คุ้มครองสิ่งเหล่านั้นอยู่ด้วย นั่นก็คือคนไทยสร้างความคิดนามธรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งรอบตัวในรูปของผีและเทพารักษ์ หากใครไปตัดไม้โดยไม่ทำพิธีบอกกล่าวให้ถูกต้อง ก็อาจเจ็บไข้ได้ป่วย ผีและนางไม้ที่คุ้มครองต้นไม้อยู่จึงเป็นกฎเกณฑ์สำหรับควบคุมการใช้สอยทรัพยากรต้นไม้ ให้ใช้สอยเพียงเพื่อดำรงชีวิตอยู่ได้ ไม่ใช่สอยในเชิงจะตัดทวงเอาประโยชน์ใส่ตนแต่ฝ่ายเดียว จะเห็นได้ว่าศีลธรรม หรือระบบคุณค่าที่อยู่เบื้องหลังความเชื่อเรื่องผีจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

๑๔) ความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมไทยจึงมักเชื่อมโยงอยู่กับศีลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ เมื่อพูดถึงการปกครอง คนไทยในอดีตคิดถึงหลักศีลธรรมของการเป็นผู้ปกครองที่ดี หรือหลักทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตร ตำราเกี่ยวกับการปกครองของไทยจะไม่เหมือนของตะวันตก ที่นำเอาความคิดนามธรรมเรื่องการปกครองมาวิพากษ์วิเคราะห์ แต่จะเป็นการสั่งสอนว่าผู้ปกครองที่ดีควรปฏิบัติอย่างไร ผู้ที่มีหน้าที่ในกลไกการปกครองเช่นตุลาการ, ขุนนาง ฯลฯ ควรปฏิบัติอย่างไร ตลอดจนจนถึงข้าราชการควรปฏิบัติอย่างไร

๑๕) นอกจากจะมีความแตกต่างจากการสร้างความคิดนามธรรมของตะวันตกแล้ว ในวัฒนธรรมไทย การแสดงออกซึ่งความคิดนามธรรมและการถ่ายทอดปลูกฝังความคิดนามธรรมยังแตกต่างจากตะวันตกอีกด้วย อันนี้เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เข้าใจผิดว่าไม่มีการสร้างความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมไทย เพราะการแสดงออกและการถ่ายทอดปลูกฝังความคิดนามธรรมของไทยนั้น อาศัยสื่อที่แตกต่างจากของตะวันตกโดยสิ้นเชิง

ในวัฒนธรรมไทยจะไม่นำเอาความคิดนามธรรมขึ้นมาอธิบายอย่างตรงไปตรงมาเหมือนฝรั่ง แต่จะอาศัยสื่อสื่ออย่างด้วยกันคือสัญลักษณ์, พิธีกรรม, และการปฏิบัติ

๑๖) สัญลักษณ์ที่ใช้สำหรับสื่อความคิดนามธรรมมักเป็นการแปรเปลี่ยนให้ความคิดนามธรรมมีลักษณะเป็นรูปธรรมมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ในหนังสือประวัติ - ศาสตร์ที่เขียนในสมัยโบราณ เมื่อเกิดความขัดแย้งทางการเมือง จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงราชวงศ์หรือแย่งราชสมบัติ ผู้เขียนประวัติศาสตร์โบราณที่เรียกว่าตำนาน

จะไม่เล่าถึงความขัดแย้งอย่างตรงไปตรงมาเช่นนี้ แต่จะพูดถึงภัยพิบัติทางสังคมและ
ธรรมชาติ แทน เช่น เกิดข้าวยากหมากแพง, เกิดพายุทกภัยหรืออุทกภัยอย่างใหญ่
ภัยพิบัติเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ชี้แทนความเสื่อมของบ้านเมือง เพราะศีลธรรมของ
การเมืองถูกละเมิดอย่างใดอย่างหนึ่ง

ดังคำทำนายในปลายอยุธยาที่ว่าบ้านเมืองในอนาคตจะเสื่อมถอย แต่ผู้ประพันธ์
คำทำนายกลับกล่าวว่า "กระเบื้องจะเฟื่องฟูลอย น้ำเต้าน้อยจะถอยจม" และ "ผู้ดีจะ
เดินตรอก ชี้ออกจะเดินถนน" นั่นก็คือปกติธรรมดาของโลกจะผันแปรไปซึ่งก็เท่ากับ
พูดว่า "ธรรมะ" หรือธรรมชาติถูกล่วงละเมิดนั่นเอง กระเบื้องจมน้ำแต่กลับ
ลอย น้ำเต้าซึ่งจมน้ำกลับจม ความแปรปรวนผิดธรรมดาเหล่านี้เป็น
สัญลักษณ์ของความล่มสลายของโครงสร้างทางสังคม ผู้ดีซึ่งมีทั้งทรัพย์และอำนาจ
กลับหมดสง่าราศีต้องไปเดินตรอก ในขณะที่ทาสหรือคนชั้นต่ำกลับเชิดหน้าชูตาเดิน
ถนน คำทำนายเหล่านี้ล้วนใช้สัญลักษณ์ซึ่งมีลักษณะรูปธรรม มาแทนความคิด
นามธรรมของผู้ทำนายทั้งสิ้น

๑๗) พิธีกรรมและงานประเพณีของไทยก็เป็นสื่อแสดงออกและปลูกฝังซึ่งความคิด
นามธรรมในวัฒนธรรมอย่างมาก หากนำเอาพิธีกรรมและงานประเพณีมาวิเคราะห์
ก็จะเห็นความคิดนามธรรมที่แฝงอยู่เบื้องหลัง

เช่นงานประเพณีลอยกระทง จุดมุ่งหมายของงานประเพณีนี้ก็คือเตือนให้ทุกคน
รำลึกและมีสำนึกต่อคุณค่าของธรรมชาติ เพราะเชื่อกันว่าลอยกระทงเพื่อขอขมาลา
โทษแม่พระคงคา ที่ตลอดทั้งปีมนุษย์ได้ละเมิดน้ำ นำของเสียทิ้งลงแม่น้ำ ทั้งๆ ที่น้ำให้
คุณแก่มนุษย์ในการดำรงชีวิต จึงเป็นเรื่องของการหล่อหลอมจิตใจให้มีสำนึกถึงการ
อยู่อย่างเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นการมองโลกและชีวิตจากฐานทาง
ศีลธรรม กล่าวคือเน้นที่หน้าที่อันพึงต้องทำแก่ผู้อื่นและสิ่งอื่น ไม่ใช่เน้นแต่การตัดวง
ผลประโยชน์จากผู้อื่นและสิ่งอื่นตลอดเวลา

พิธีกรรมด้านอื่นๆ ในวัฒนธรรมไทยก็เช่นเดียวกัน ล้วนแต่มีความคิดนามธรรม
แฝงอยู่ทั้งสิ้น พิธีทำขวัญนาคย้ำเตือนเรื่องของ "บุญคุณ" โดยเฉพาะของมารดา
เท่ากับเตรียมใจของผู้บวชเรียนให้เผชิญความลำบากที่ไม่คุ้นเคยในเพศบรรพชิตได้โดย
ไม่ย่อท้อ พิธีโกนผมไฟเด็กเป็นการนำเอาสมาชิกใหม่เข้ามาสู่กลุ่มเครือญาติและ
เพื่อนบ้าน พิธีโกนจุกเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนผ่านวัยจากเด็กไปสู่ผู้ใหญ่ซึ่งจะได้
สิทธิมากขึ้น เท่าๆ กับได้ภาระหน้าที่เพิ่มขึ้นไปพร้อมกัน ฯลฯ

พิธีกรรมเหล่านี้ล้วนสื่อและปลูกฝังความคิดนามธรรมที่ลึกซึ้งให้แก่สมาชิกของสังคม โดยไม่ใช้ภาษาอธิบายกันอย่างตรงไปตรงมาทั้งสิ้น การจะเข้าใจการสร้างความคิดนามธรรมของไทยจึงต้องอาศัยการวิเคราะห์และตีความจากพิธีกรรมไปสู่ความหมายของความคิดนามธรรมอีกทอดหนึ่ง

๑๘) การปฏิบัติในชีวิตประจำวันตามปกติ ก็แฝงความคิดนามธรรมเอาไว้ โดยเฉพาะการปฏิบัติที่มีจารีตประเพณีกำกับอยู่อย่างชัดเจนแน่นอน ดังจะยกตัวอย่างจากการรักษาพยาบาลตามระบบการแพทย์แผนไทย เมื่อเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยจนเกินกว่าที่จะรักษาพยาบาลกันเองได้ ชาวบ้านแต่ก่อนนี้ก็จะไปเชิญหมอมารักษา หมอคือคนที่อยู่ในฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมไม่ต่างไปจากคนป่วยมากนัก หลายกรณีด้วยกันก็เป็นคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน และอาจมีอาชีพทำนาอยู่ด้วย แต่หมอไม่ใช่คนที่มีความรู้ทางการแพทย์เพียงอย่างเดียว หากเป็นคนที่มียุติธรรมอยู่พอสมควร อติธรรมที่เกิดขึ้นได้จากการเป็นผู้มีศีลธรรม ฉะนั้นหมอจึงเป็นบุคคลที่ได้รับความเคารพนับถือเพราะเป็นคนมีศีลธรรมในละแวกนั้นอยู่ด้วย หมอจะมาดูอาการผู้ป่วย มีการพูดคุยไต่ถามรายละเอียดกันพอสมควร เพราะคติการรักษาพยาบาลของการแพทย์แผนไทยดังที่กล่าวแล้วนั้น เชื่อว่าความเจ็บไข้ได้ป่วยมีสาเหตุที่หลากหลายมากกว่าชีวะเภสัชมาก การละเมิดต่อระเบียบประเพณีก็อาจทำให้เจ็บป่วยได้, การละเมิดต่อผี, การผิดสำแดงอาหาร, ความเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล, วิกฤตในชีวิตของคนไข้หรือคนใกล้ชิด ฯลฯ ล้วนเป็นเหตุให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บได้ทั้งสิ้น ฉะนั้นหมอจึงต้องสอบถามและรู้ประวัติคนไข้ดีพอสมควร

หมอจะกำหนดการรักษา โดยบอกสมมุติฐานของโรคและกระบวนการรักษาอย่างเปิดเผย คนไข้และญาติมีสิทธิ์ตัดสินใจได้เองว่าจะรับการรักษาหรือไม่ หากรับการรักษา หมอก็จะเริ่มการรักษาและสั่งการให้ปฏิบัติต่างๆ โดยยังไม่คิดค่ารักษาพยาบาลในตอนนั้น นอกจากอาจมีการยกครูดัวยเงินเพียงเล็กน้อยตามพิธีเท่านั้น หมอจะรักษาดูแลคนไข้ ในบางกรณีเช่นคลอดบุตรหมอดำแยก็อาจค้างที่บ้าน สั่งการให้ญาติปฏิบัติต่างๆ เสร็จสรรพ จนเมื่อคนไข้หายป่วยแล้วเท่านั้นที่หมอจะรับบำเหน็จการรักษาของตน หากคนไข้ไม่หายป่วยหรือถึงแก่กรรม หมอก็จะไม่เรียกอะไรเลย

จะเห็นได้ว่ามีจารีตประเพณีที่กำกับความประพฤติของหมอต่อกัน และ คนไข้ต่อหมอย่างชัดเจนแน่นอน ความสัมพันธ์ระหว่างคนไข้-ญาติและหมอผู้รักษา เป็นความสัมพันธ์ของการเกื้อกูลกันและกัน ไม่ใช่การ"ซื้อบริการ"อย่างที่เห็นอยู่ในทุกวันนี้

อีกทั้งในกระบวนการรักษาพยาบาลของหมอ ก็จะรวมไปถึงการรักษาจิตใจทั้งของคนไข้และญาติพี่น้องของคนไข้ไปในตัว เพราะอาจต้องมีพิธีกรรมบางอย่างเช่นเรียกขวัญมาเสริม เพื่อให้กำลังใจแก่คนไข้ เช่นเดียวกับพิธี"สืบชะตา"ของคนเหนือที่นิยมกระทำแก่ผู้ป่วยหนัก หรือพิธีกรรมไล่ผีที่ไม่ใช่การไล่ผีโดยตรงเพียงอย่างเดียว ยังมี การชุมนุมญาติพี่น้องมิตรสหาย เพื่อให้คนไข้ซึ่งอาจจะเมิดระเบียบประเพณี บางอย่างของชุมชน ได้มีโอกาสถูกรับกลับคืนเข้ามาเป็นสมาชิกของชุมชนดั้งเดิม

จะเห็นได้ว่าการปฏิบัติในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยในวัฒนธรรมไทยแต่ก่อนนี้ ได้สื่อและปลูกฝังความคิดนามธรรมที่เกี่ยวกับความเจ็บไข้, ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ป่วยกับญาติ, ผู้ป่วยกับเพื่อนบ้าน, ผู้ป่วยกับชุมชน, หมอกับผู้ป่วย, หมอกับญาติ และหมอกับชุมชน ฯลฯ เอาไว้มากมาย แต่เป็นความคิดนามธรรมที่ไม่ได้แสดงออกโดยอาศัยภาษาอธิบายอย่างตรงไปตรงมา

๑๙) อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันสังคมไทยได้เปลี่ยนไปด้วยสาเหตุหลายประการ การสร้างความคิดนามธรรมของไทยแบบเก่าก็กลายเป็นสิ่งที่เข้าใจไม่ได้ โดยเฉพาะ ในหมู่คนในเมืองและได้รับการศึกษาแผนใหม่ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ฉะนั้น จึงเกิดความสับสนในการสร้างความคิดนามธรรมพอสมควร

ในด้านที่ลอกเลียนตะวันตก เราก็ไม่คุ้นเคยกับการยกปรากฏการณ์รูปธรรมให้ กลายเป็นความคิดนามธรรมแบบตะวันตกได้เต็มที่ ในขณะที่ไม่คุ้นเคยกับการสร้าง ความคิดทางนามธรรมในวัฒนธรรมไทยแบบเดิมเสียแล้ว จึงไม่อาจเข้าใจพิธีกรรม, สัญลักษณ์, และการปฏิบัติที่มีมาแต่โบราณได้ บางครั้งก็เหยียดหยาม บางครั้งก็ พยายามปรับมาใช้ แต่ก็ปรับเพียงส่วนเดียวเพราะไม่เข้าใจทั้งระบบ เช่น การที่ครู และแพทย์ในสมัยปัจจุบันเรียกร่องจะให้นักเรียน และคนไข้เคารพเพื่อฟังตนตาม ประเพณีโบราณทุกอย่าง แต่ครูและแพทย์ก็ไม่ยอมรับภาวะตามพันธกรณีซึ่งควรเป็น ในความสัมพันธ์แบบเดิมทั้งหมดเป็นต้น